

Egy újabb kötet Bethlen Miklós kancellár könyvtárából. Bethlen Miklós erdélyi kancellár magánkönyvtáráról szinte semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre. Eddigi ismereteink szerint ő maga sosem írta össze gyűjteményét, önéletírásában pedig több helyen említi ugyan olvasmányait, de könyvek vásárlásáról vagy tulajdonlásáról csupán általánosságokban beszél. Heidelbergi és utrechti tanulmányairól írva például csak annyit említ, hogy az 1660-as évek elején „a sok collegiumura, mesterekre és könyvek s mathematicum instrumentumokra is sok pénz ment”.¹ 1676–1677-ben elszenvedett fogarasi rabsága kapcsán arra emlékezik, hogy „először szép szabadsággal tartottak: (...) tentám, papirosom, könyveim voltak”, de néhány hét múltán mindent elvettek tőle és „hagyák kezemben csak a könyveket”.² 1680-ban pedig így értékeli helyzetét: „értékem nem sok, de elég, (...) könyvem, lovam, puskám, kutyám vagyon”.³

A tulajdonában volt kötetekről csupán egy írott forrással bírunk. Ez egy 1652-ből származó kurta összeírás arról a nyolc iskolai könyvről, amelyeket nagyapja, Váradi Miklós vásárolt számára Gyulaféhérváron.⁴ 1661–1662-ben azonban, „amíg Németországban jártam, gyermeki könyveim, írásim Kolosvárott elvesztenek”.⁵ Ezekén kívül – possessorbejegyzései alapján – eddig mindössze három kötetről tudtuk biztosan, hogy Bethlen Miklós birtokában voltak. Az egykori katolikus líceum könyvtárában (ma a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában) őrzött könyvek közül kettő asztronómiai témájú (egyikük kolligátum), a harmadik pedig egy világtörténelmi összefoglalás.⁶

Az Országos Széchényi Könyvtárban folytatott más irányú kutatásaim közben rábukkantam egy újabb kötetre, amelybe a későbbi kancellár beírta a nevét: Simonis Starovolsci *Institutorum rei militaris libri VIII*. Florentiae, sumptibus Ioannis Baptistae et Iosephi Corbi bibliopolarum Romae, 1646 (jelzete: 101.399).

A könyv szerzője Szymon Starowski (1588–1656), egy elszegényedett litván nemesi család sarja, aki külföldi tanulmányai után nagy ívű egyházi és politikai karriert futott be Lengyelországban. Főnemesi családoknál volt nevelő, s emellett az ország több vezetőjének tanácsadója, de sok évig a krakkói Jagelló Egyetem oktatójaként is tevékenykedett. Termékeny író volt, hiszen hetvennél több latin és lengyel nyelvű könyve jelent meg.⁷

Az imént említett kötet igencsak népszerű olvasmány volt a korban, hiszen első kiadása (Krakó, 1639) után mindössze egy évvel már újranyomták ugyanott, majd újabb egy esztendő múltán Amszterdamban is kiadták. A Bethlen Miklós által megvásárolt példány a műnek immár a negyedik, firenzei kiadása volt, amely az eredeti ötszáz helyett immár több mint nyolcszáz oldalra bővült ki. A mű valamelyik kiadása II. Rákóczi Ferenc 1701-es könyvtár-összeírásában is szerepelt,⁸ ám további magyarországi tulajdonosairól nem tudok.

¹ *Bethlen Miklós élete leírása magától = Kemény János és Bethlen Miklós művei*, szövegmond. V. Windisch Éva, Bp., Szépirodalmi, 1980, 581.

² BETHLEN 1980, i. m. 685.

³ BETHLEN 1980, i. m. 715.

⁴ HERPEI JÁNOS, *Néhány adat Bethlen Miklós tanuló-éveiből = Erdélyi Múzeum*, 1938/4, 291–298. Újra közli: *Apácai és kortársai: Herepei János cikkei*, szerk. Keserü Bálint, Bp., Szeged, 1966 (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, II), 593–603.

⁵ BETHLEN 1980, i. m. 532.

⁶ Közli: *Erdélyi könyvesházak III.*, szerk. Monok István, Németh Noémi, Varga András, Szeged, Scriptorum Kft., 1994 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/3), 14–15.

⁷ *Słownik biograficzny historii Polski*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Ossolineum, 2005, 1767.

⁸ Közli: *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721*, szerk. Monok István, Szeged, Scriptorum Kft., 1992 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/2), 155.

Az elméleti hadtudományi munka egyes részei a háborúk történetéről, a hadvezérek hatásköréről és teendőiről, az újoncozásról és a katonai fegyelemről, a csatarendről, a tengeri ütközetekről, a parancsnokok leleményességéről, a városok aláaknázásáról és védelméről, s végül a katonai előrelátásról szólnak.

A nemzeti könyvtár példányának címlapján az alábbi possessorbejegyzés olvasható: *Nicolai de Bethlen & Amicorum eius*. A kora újkori „et amicorum” bejegyzéstípus használati körét és jelentéstartalmát már részletesen kifejtette Monok István,⁹ ezért ezzel itt nem foglalkozom. Az viszont kiemelendő, hogy ez már a második ismert kötet, amelyben Bethlen Miklós ezt a megfogalmazást használta, s ez bizonyos következetességre utalhat.

A könyv későbbi sorsa is érdekes, hiszen az előzéklapon újabb kézírásos bejegyzés szerepel: *Sam. Sp. Lötsei mp. Compar. Leutschoviae Anno 1810*. A két időpont közötti tulajdonosokat tehát nem ismerjük, de a kötet a 19. század elején már Samuel Spienberg (1788–1846) erdélyi fő-kormányászéki írnok birtokában volt. A neves értelmiségi család tagja a vételárat is beírta az első kötéstábla belsejére: *1 Rf 45 x*.

A könyv azonban egy harmadik olvasmánytörténeti adalékkal is szolgál. A hátsó kötéstábla belsején ugyanis Spienberg, önmagának írt emlékeztetőül, feljegyezte egy másik könyvének a kölcsönadását és visszavételét: *Pro memoria. Késmárkon hagytam Prof. Genersich Úrnál ezen könyvem: Schiller's Gallerie interessenter(!) Personen. 2 Darab d. 27ma Septembr. A. 1811. rediit*.

A kölcsönző Genersich János (1761–1823) a késmárki evangélikus líceum tanára volt, és nem véletlenül érdeklődött az elkért könyv iránt. Az először 1798-ban megjelent mű¹⁰ ugyanis számos nevezetes személy életrajzát mutatta be, s az uralkodók, felfedezők és írók között a francia forradalom több vezetője is helyet kapott – közöttük egy bizonyos „Buonaparte” is. A munka hamarosan magyar fordításban is megjelent,¹¹ de a bejegyzés szerint Samuel Spienberg valamelyik német nyelvű kiadást vásárolta meg 1810-ben Lőcsén.

SIMON MELINDA

Szintén a fejedelem tulajdonaként említi: HAUSNER Gábor, *Márs könyvet olvas: Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*, Bp., Argumentum, 2013, 94.

⁹ MONOK István, „Ex libris Nicolai Bethlen et amicorum”, *Az „et amicorum” bejegyzésről és a közös könyvhasználatról = Szolgáltatást ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*, szerk. Császtvay Tünde, Nyerges Judit, Bp., Balassi Kiadó, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2009, 266–276.

¹⁰ SCHILLER, Karl August, *Gallerie interessanter Personen, Oder Schilderung des Lebens und Charakters der Thaten und Schicksale berühmter und berüchtigter Menschen der ältern und neuern Zeit*, Berlin, Wien, in der Dollischen Buchhandlung, 1798. (További kiadásai: 1799, 1804.)

¹¹ SCHILLER, Karl August, *Biographiák vagy a régi és újabb időbeli nevezetes embereknek életrajzai s viselt dolgaiknak leírásai*, ford. Tanárki Mihály, I–II. köt., Pest, Trattner, 1810–1812.